

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
Національний університет цивільного захисту України
Навчально-науковий інститут цивільного захисту
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

ВІСНИК

ГУМАНІТАРНОГО НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА: НАУКОВІ ПРАЦІ

ВИПУСК 26

ЧЕРКАСИ – 2026

Міністерство освіти і науки України
Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Національний університет цивільного захисту України
Академія праці, соціальних відносин і туризму
Військова академія, м. Одеса
КЗЗСО «Гімназія №29 Хмельницької міської ради»
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
Дніпровський державний технічний університет
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Західноукраїнський національний університет
Інститут соціології НАН України
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Київський національний університет культури і мистецтв
Конгрес літераторів України, м. Львів
Криворізький навчально-науковий інститут
Львівський національний університет імені Івана Франка
Національного університету «Одеська юридична академія»
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Національний транспортний університет
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
КЗВО «Рівненська медична академія»
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова
Український центр культурних досліджень
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
«Фаховий коледж нафтогазових технологій, інженерії та інфраструктури сервісу»
Одеського національного технологічного університету
Херсонський державний аграрно-економічний університет
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Хмельницький національний університет
Центр життєстійкості «Refectio», м. Черкаси
Черкаська міська рада
Черкаський фаховий коледж харчових технологій та бізнесу
Fire University, Warsaw, Republic of Poland
Independent Public Health Care Facility of the Ministry of the Interior and Administration
in Gdańsk, Gdańsk, Poland
KIPP Austin Collegiate, Austin, TX 78754, USA
Sárospatak Reformed College, Sárospatak, Hungary
University Clinical Centre in Gdańsk, Gdańsk, Poland

**ВІСНИК ГУМАНІТАРНОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА:
НАУКОВІ ПРАЦІ.
ВИПУСК 26**

Черкаси
2026

УДК 009
В53

Рецензенти:

Гуржій О. І., доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Інститут історії України НАН України;
Лазуренко В. М., доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, Черкаський державний технологічний університет;
Тютюнник О. М., доктор філологічних наук, професор, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Головні редактори:

Чубіна Т. Д. – доктор історичних наук, професор;
Grabowska-Lepczak I. – dr hab (Республіка Польща).

Відповідальний секретар:

Кришталь А. О. – кандидат педагогічних наук, доцент.

Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці. Випуск 26. – В53 Черкаси: НУЦЗ України, 2026. 700 с.

Збірник наукових праць «Вісник гуманітарного наукового товариства» є періодичним науковим виданням, що висвітлює актуальні питання гуманітарної безпеки та розвитку суспільства в умовах динамічних змін ХХІ століття. Видання акумулює науковий доробок з історії України, психології, педагогіки та державного управління, інтегруючи досвід подій російсько-української війни.

Пріоритетом Вісника є публікація досліджень, що сприяють формуванню національної ідентичності та професійної етики фахівців служби цивільного захисту. Видання адресоване науковій спільноті, практикам, здобувачам вищої освіти та широкому колу читачів, зацікавлених у розвитку гуманітарної думки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету цивільного захисту України
(протокол № 9 від 27 березня 2026 року)*

*Дозволяється публікація матеріалів збірника у відкритому доступі
комісією з питань роботи із службовою інформацією в
Національному університеті цивільного захисту України
(протокол № 4 від 14 квітня 2026 року)*

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ, АСПІРАНТИ, АД'ЮНКТИ, КОЛЕГИ ТА ПАРТНЕРИ!

Щиро вітаю вас із виходом чергового випуску «Вісника гуманітарного наукового товариства: наукові праці» – видання, яке вже стало авторитетним і впливовим майданчиком для осмислення складних процесів сучасності, розвитку гуманітарної думки та формування нових підходів до підготовки фахівців у системі цивільного захисту. Впродовж років свого існування «Вісник» утвердився як простір наукового діалогу, відкритого обміну ідеями та професійної дискусії, що об'єднує науковців різних поколінь і наукових шкіл.

Сьогодні Україна переживає надзвичайно складний історичний період, позначений серйозними випробуваннями, які визначають не лише наше сьогодення, але й формують майбутнє держави. У цих умовах роль гуманітарних наук суттєво зростає, адже саме вони дають змогу глибше зрозуміти сутність суспільних трансформацій, зберегти національну ідентичність, зміцнити моральні орієнтири та духовні цінності. Гуманітарне знання сприяє формуванню світогляду особистості, здатної критично мислити, відповідально діяти та приймати виважені рішення в умовах невизначеності, ризику та високої відповідальності, що особливо важливо для фахівців сфери безпеки та цивільного захисту.

Важливо підкреслити, що «Вісник» об'єднує не лише досвідчених науковців, але й молодих дослідників, аспірантів, ад'юнктів, які роблять свої перші кроки у науці, активно долучаються до наукового пошуку та формують нове покоління української наукової еліти. Така взаємодія створює потужне інтелектуальне середовище для обміну ідеями, сприяє формуванню наукових шкіл, розвитку міждисциплінарного діалогу та забезпечує наступність наукових традицій.

Національний університет цивільного захисту України послідовно підтримує розвиток гуманітарної складової освіти і науки, розуміючи, що саме вона є фундаментом професійної підготовки фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів і загроз. Ми переконані, що гармонійне поєднання технічних знань із гуманітарними компетентностями є запорукою виховання висококваліфікованих, відповідальних, свідомих і патріотично налаштованих громадян, які здатні не лише професійно виконувати свої обов'язки, а й усвідомлювати свою роль у суспільстві.

Висловлюю щиро подяку всім авторам, редакційній колегії та організаторам видання за їх наполегливу працю, високий науковий рівень публікацій, принциповість у відборі матеріалів та вагомий внесок у розвиток гуманітарної науки. Ваша діяльність є надзвичайно важливою для формування сучасного наукового простору та підтримки інтелектуального потенціалу нашої держави.

Переконаний, що матеріали цього випуску стануть корисними для науковців, викладачів, здобувачів освіти, а також для всіх, хто цікавиться актуальними проблемами розвитку сучасного суспільства, освіти, державного управління та безпеки. Вони сприятимуть подальшим науковим пошукам, професійному вдосконаленню та впровадженню нових ідей у практичну діяльність.

Бажаю вам нових наукових звершень, творчого натхнення, невичерпної енергії, професійного зростання та реалізації найсміливіших задумів. Миру, злагоди та процвітання нашої державі!

*Ректор Національного університету цивільного захисту України
кандидат педагогічних наук, доцент
лауреат Державної премії України в галузі освіти,
заслужений працівник освіти України
Ігор ТОЛОК*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

ШАНОВНІ КОЛЕГИ, НАУКОВЦІ, ВИКЛАДАЧІ, ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ, УСІ, ХТО НЕБАЙДУЖИЙ ДО РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ!

Із глибокою повагою та щирою вдячністю звертаюся до вас із нагоди випуску «Вісника гуманітарного наукового товариства: наукові праці» – видання, яке стало не просто збірником наукових статей, а справжнім інтелектуальним простором, у якому народжуються ідеї, формуються смисли та осмислюється складна й часто драматична реальність нашого часу. Кожен новий випуск «Вісника» є підсумком великої спільної праці, результатом наполегливого пошуку, дискусій, сумнівів та відкриттів.

Україна сьогодні переживає період, який уже без перебільшення можна назвати визначальним для її майбутнього. Війна, що увірвалася у наше життя, змінила не лише геополітичну реальність, але й глибоко трансформувала свідомість суспільства, систему цінностей, уявлення про безпеку, відповідальність, людську гідність. У цих умовах гуманітарна наука набуває особливої місії – не лише фіксувати події, а й осмислювати їх, надавати їм глибшого значення, допомагати людині знайти опору в непростому світі.

Особливу цінність цього випуску становить його тематична структура, що відображає найактуальніші напрями наукових досліджень і суспільного розвитку. Вона не є випадковою, а глибоко продуманою і концептуально цілісною.

Перша секція – «Сьогодення, обпалене війною: реалії, що стають історією» – збрала праці, що фіксують живу тканину сучасності, досвід, який ще не встиг стати минулим, але вже потребує осмислення. Дослідження у сфері суспільних наук, гуманітарної підготовки працівників ДСНС, соціальних комунікацій демонструють, як змінюється роль фахівця в умовах війни, як трансформуються підходи до професійної діяльності, комунікації, взаємодії з суспільством. Ці матеріали є надзвичайно важливими не лише з наукової, а й з практичної точки зору, адже вони формують нову парадигму підготовки фахівців, здатних діяти в екстремальних умовах.

Друга секція присвячена глобальним проблемам сучасності, питанням державного управління, міжнародним відносинам, інтеграційним процесам, а також гендерній політиці у секторі безпеки та оборони України. У цих дослідженнях відчувається прагнення української науки бути частиною світового інтелектуального простору, відповідати на виклики глобалізованого світу, водночас зберігаючи власну ідентичність і національні пріоритети. Проблематика державного управління в умовах кризи, взаємодії з міжнародними партнерами, інтеграційних процесів є надзвичайно актуальною для України сьогодні. Особливої уваги

заслужують дослідження, присвячені гендерній політиці та проблемам гендерного насильства в умовах воєнного стану, що свідчить про зрілість наукової спільноти, її готовність говорити про складні, чутливі, але надзвичайно важливі теми, що аналізу, а й конкретних практичних рішень.

Третя секція зосереджена на ролі соціально-гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти, історичному досвіді розвитку освіти в Україні та психолого-педагогічних аспектах підготовки фахівців. У сучасних умовах освіта стає не просто інструментом передачі знань, а простором формування особистості, її цінностей, світогляду, здатності до саморозвитку та відповідального вибору.

Для закладів вищої освіти системи ДСНС ці питання мають особливе значення. Підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту – це не лише навчання професійним навичкам, але й формування психологічної стійкості, моральної відповідальності, готовності діяти в умовах ризику, невизначеності та високого рівня стресу. Саме гуманітарна складова освіти забезпечує цілісність цієї підготовки, надає їй глибини та змісту.

Окремо хочу підкреслити, що «Вісник» є важливою платформою для молодих науковців – аспірантів, ад'юнктів, які лише розпочинають свій науковий шлях. Їх роботи відзначаються свіжістю думки, відкритістю до нових ідей, сміливістю у постановці питань. Саме в такому поєднанні досвіду та новаторства народжується жива, динамічна наука.

Редакційна колегія докладає значних зусиль для забезпечення високого наукового рівня публікацій, дотримання принципів академічної доброчесності, відкритості та об'єктивності. Ми прагнемо, щоб «Вісник» відповідав сучасним вимогам наукових видань, був цікавим і корисним для широкого кола читачів – від досвідчених дослідників до курсантів та студентів. Водночас для нас надзвичайно важливо зберігати людяність, душевність, відчуття відповідальності перед суспільством. Адже за кожною науковою статтею стоїть не лише дослідження, а й особистість автора, його досвід, його переживання, його прагнення зробити світ кращим.

Сьогодні, як ніколи, ми усвідомлюємо цінність науки як інструменту не лише пізнання, а й підтримки, єднання, відновлення. У складні часи ідея здатна стати опорою, допомогти знайти сенс, зберегти віру в майбутнє.

Бажаю всім нам миру, витримки, віри у власні сили та спільне майбутнє. Нехай наука залишається простором свободи думки, джерелом натхнення і дороговказом у складному, але сповненому можливостей світі.

*Завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
навчально-наукового інституту цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Тетяна Чубіна*

SŁOWO WSTĘPNE REDAKTORA GŁÓWNEGO

SZANOWNI PAŃSTWO, DRODZY KOLEDZY, NAUKOWCY, WYKŁADOWCY I STUDENCI!

Mam wielki zaszczyt zwrócić się do Państwa z okazji wydania numeru «Wiesnika Humanitarnego Towarzystwa Naukowego: prace naukowe» – publikacji, która bez wątpienia stanowi istotny wkład w rozwój współczesnej humanistyki nie tylko w Ukrainie, ale i w szerszej europejskiej przestrzeni badawczej.

Proszę przyjąć najszczerze gratulacje od polskiej społeczności akademickiej, a także wyrazy głębokiego szacunku i solidarności w tym trudnym dla Ukrainy czasie. Dziś, gdy Państwa państwo mężnie stawia czoła wyzwaniom o wymiarze nie tylko narodowym, ale i ogólnoeuropejskim, znaczenie nauki, w tym szczególnie nauk humanistycznych, nabiera szczególnej wagi. Nauka zawsze była i pozostaje pomostem łączącym narody, kultury i tradycje intelektualne. W obecnych warunkach pełni ona jeszcze jedną, niezwykle ważną funkcję – staje się przestrzenią dialogu, wzajemnego zrozumienia i wspólnego poszukiwania odpowiedzi na globalne wyzwania. Właśnie taką przestrzenią jest Państwa «Wiesnik», który jednoczy badaczy różnych pokoleń, szkół naukowych i kierunków tematycznych.

Bezspornie zawartość merytoryczna tego wydania wyróżnia się spójnością, aktualnością oraz głęboką naukową refleksją nad procesami determinującymi rozwój współczesnego społeczeństwa. Materiały zaprezentowane w publikacji przekonująco dowodzą, że współczesna humanistyka nie tylko reaguje na wyzwania czasu, ale także aktywnie współtworzy fundament intelektualny dla ich zrozumienia i przewyciężenia.

Szczególłą cechą tego numeru jest harmonijne połączenie badań teoretycznych z opracowaniami o charakterze praktycznym. Autorzy koncentrują uwagę na analizie transformacji społecznych zachodzących pod wpływem wyzwań globalnych i krajowych, w tym w warunkach stanu wojennego. W pracach widoczne jest dążenie nie tylko do utrwalenia zachodzących zmian, ale także do ich osadzenia w szerszym kontekście historycznym i socjokulturowym.

Znaczną uwagę poświęcono kwestiom funkcjonowania współczesnego społeczeństwa w warunkach niestabilności, roli instytucji państwowych, efektywności decyzji zarządczych oraz rozwojowi współpracy międzynarodowej. W tym kontekście istotne jest dążenie badaczy do poszukiwania nowych modeli interakcji, które odpowiadałyby współczesnym realiom i sprzyjały umacnianiu wartości demokratycznych.

Równie ważne jest podjęcie problematyki człowieka w obliczu kryzysu – jego odporności psychicznej, adaptacji społecznej, zdolności do komunikacji i współdziałania. W prezentowanych badaniach wymiar humanistyczny jawi się

jako kluczowy czynnik zapewniający efektywność działalności zawodowej, w szczególności w sferze bezpieczeństwa i ochrony ludności.

Osobny blok materiałów poświęcono zagadnieniom edukacji, rozpatrywanej jako strategiczny zasób rozwoju państwa. Autorzy akcentują potrzebę unowocześnienia treści kształcenia, wdrażania innowacyjnych metod nauczania, rozwoju krytycznego myślenia oraz formowania osobowości zdolnej do samorealizacji w warunkach dynamicznych zmian. Jednocześnie podkreśla się wagę zachowania najlepszych tradycji narodowego systemu edukacji. Na szczególną uwagę zasługują doświadczenia uczelni wyższych systemu Państwowej Służby Ukrainy ds. Sytuacji Nadzwyczajnych, które łączą przygotowanie zawodowe z kształtowaniem kompetencji humanistycznych. Takie podejście jest niezwykle aktualne i może być cenne dla innych krajów, w tym dla Polski, gdzie kwestia kształcenia specjalistów w dziedzinie bezpieczeństwa jest również priorytetowa.

Pragnę odrębnie podkreślić ważną rolę Państwa wydawnictwa we wspieraniu młodych naukowców. Umożliwienie publikacji wyników badań doktorantom, adiunktom i młodym badaczom sprzyja rozwojowi potencjału naukowego oraz zapewnia ciągłość tradycji akademickich. To właśnie młode pokolenie naukowców będzie kształtować oblicze nauki przyszłości, dlatego niezwykle ważne jest tworzenie dla nich sprzyjających warunków już dzisiaj.

Należy również zaznaczyć, że «Wiesnik» stanowi przykład udanego połączenia rygoru naukowego z otwartością na dialog interdyscyplinarny. We współczesnym świecie, w którym problemy stają się coraz bardziej złożone i powiązane, to właśnie podejście interdyscyplinarne pozwala na wypracowanie najskuteczniejszych rozwiązań.

W imieniu polskiego środowiska naukowego pragnę zapewnić Państwa o naszej gotowości do dalszej współpracy, rozwoju wspólnych projektów badawczych oraz wymiany doświadczeń i idei. Jestem przekonana, że współdziałanie naszych krajów w sferze nauki przyczyni się nie tylko do rozwoju środowiska akademickiego, ale także do zacieśnienia przyjaznych relacji między naszymi narodami. W tych trudnych chwilach pragnę przekazać słowa szczerego wsparcia dla narodu ukraińskiego. Państwa nieugiętość, odwaga i oddanie ojczyźnie budzą głęboki szacunek. Wierzimy w Państwa zwycięstwo, w przywrócenie pokoju i sprawiedliwości oraz w świetlaną przyszłość Ukrainy jako integralnej części wspólnoty europejskiej.

Składam serdeczne podziękowania autorom, kolegium redakcyjnemu oraz wszystkim osobom zaangażowanym w powstanie tego numeru za ich oddanie nauce, wysoki profesjonalizm i dążenie do rozwoju. Państwa «Wiesnik» stanowi ważny wkład we wspólną sprawę rozwoju wiedzy humanistycznej i wzmocnienia międzynarodowej współpracy naukowej.

Życzę Państwu dalszych sukcesów w działalności naukowej, nieustannego strumienia nowych idei, niesłabnącej inspiracji oraz zdrowia i niewyczerpanej energii do realizacji ambitnych celów. Niech każdy etap Pańskiej pracy badawczej przynosi głęboką satysfakcję osobistą, a jej rezultaty cieszą się zasłużonym uznaniem oraz wysokim prestiżem zarówno w środowisku naukowym w Polsce, na Ukrainie, jak i na arenie międzynarodowej. Wierzę, że Państwa wkład w naukę stanie się fundamentem dla przyszłych pokoleń badaczy.

Z głębokim szacunkiem i najlepszymi życzeniami
st. bryg. dr hab. Izabella Grabowska-Lepczak
Akademia Pożarnicza

Редакційна колегія

- Сергій БИЧЕНКО** – кандидат історичних наук, доцент;
Людмила ВОРОНОВСЬКА – кандидат філософських наук, доцент;
Людмила ГОНТАРЕНКО – кандидат психологічних наук, доцент;
Леся ГОРЕНКО – кандидат історичних наук, доцент;
Марія ДМИТРЕНКО – доктор філософських наук, професор;
Ольга ДУЛГЕРОВА – кандидат історичних наук, доцент;
Наталія ЗЕМЗЮЛІНА – доктор історичних наук, професор;
Василь КОБКО – кандидат історичних наук, професор;
Ірина КОВАЛЕНКО-ЧУКІНА – кандидат історичних наук, доцент;
Світлана КОСЯК – кандидат історичних наук, доцент;
Тетяна КРИШТАЛЬ – доктор економічних наук, професор;
Інна ЛЕВЧЕНКО – доктор історичних наук, професор;
Ірина СТАДНИК – кандидат історичних наук, доцент;
Яніна ФЕДОРЕНКО – доктор історичних наук, професор;
Михайло ХАРЛАМОВ – доктор історичних наук, професор;
Любов ЮРЧЕНКО – доктор філософських наук, професор;
Marcin ŁAPICZ – dr inż. (Республіка Польща);
Sebastian STASZKO – dr inż. (Республіка Польща);
Tetiana SYMONENKO – доктор філологічних наук, професор (Австрійська Республіка);
Barbara SZYKUŁA-PIEC – PhD (Республіка Польща);
Oksana TELAK – dr hab, prof (Республіка Польща);
Vadym VOZDVYZHENSKYI – Ph.D. (Угорщина);

інженерії, здатного до стратегічного супроводу клієнта в динамічному середовищі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці цифрових інструментів прогностичного моделювання для індивідуальних кейсів у соціальній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Schwartz P. The art of the long view: Planning for the future in an uncertain world. New York : Currency Doubleday, 1996. 272 p.
2. Midgley J. Social development: The developmental perspective in social welfare. 2nd ed. London : SAGE Publications, 2014. 256 p.
3. Payne M. Modern social work theory. 4th ed. London : Palgrave Macmillan, 2014. 456 p.
4. Weimer D. L., Vining A. R. Policy analysis: Concepts and practice. 5th ed. Boston : Pearson, 2011. 600 p.
5. Бех В. П. Соціальне прогнозування : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2003. 176 с.
6. Healy K. Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice. 2nd ed. London : Palgrave Macmillan, 2014. 280 p.
7. European Commission. Project Cycle Management Guidelines. Brussels, 2018. 136 p.
8. Patton M. Q. Utilization-Focused Evaluation. 4th ed. Thousand Oaks : SAGE, 2008. 688 p.
9. Rossi P. H., Lipsey M. W., Freeman H. E. Evaluation: A Systematic Approach. 7th ed. Thousand Oaks : SAGE, 2003. 480 p.
10. Bryson J. M. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations. 5th ed. Hoboken : Wiley, 2018. 528 p.
11. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York : Routledge, 2017. 374 p.

УДК 378:355.01:314.15

Софія МЕЛЬНИЧЕНКО,

доктор філософії

ORCID: 0000-0002-5940-7943

Херсонський державний аграрно-економічний університет,

м. Херсон, Україна

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТАТИСТИЧНИЙ ТА АНАЛІТИЧНИЙ ВИМІР

У статті здійснено комплексний аналіз функціонування системи вищої освіти України в умовах воєнного стану. Досліджено

трансформацію форматів організації освітнього процесу, зокрема поширення дистанційного та змішаного навчання. Проаналізовано статистичну динаміку кількості закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників упродовж останніх років. Визначено основні чинники скорочення кадрового та студентського потенціалу, серед яких міграційні процеси, безпекові ризики та демографічні тенденції. Розкрито проблеми фінансового забезпечення закладів вищої освіти та зменшення частки видатків державного бюджету на освіту. Проаналізовано психологічне навантаження на учасників освітнього процесу та його вплив на якість освітньої діяльності. Проаналізовано процес релокації закладів вищої освіти та його наслідки для регіонального освітнього середовища. Виявлено кумулятивний вплив безпекових, економічних і соціальних факторів на функціонування освітньої системи. Обґрунтовано, що сучасні виклики формують нові підходи до управління та організації освітнього процесу. Зроблено висновок про наявність адаптаційного потенціалу системи вищої освіти України та її важливу роль у післявоєнному відновленні держави.

Ключові слова: освітні втрати, фінансування освіти, людський капітал, дистанційне навчання.

Sofia MELNYCHENKO,

PhD

ORCID:0000-0002-5940-7943

Kherson State Agrarian and Economic University,

Kherson, Ukraine

THE IMPACT OF MARTYR STATE ON THE FUNCTIONING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: STATISTICAL AND ANALYTICAL DIMENSION

The article provides a comprehensive analysis of the functioning of the higher education system of Ukraine under martial law. The transformation of the formats of organizing the educational process is studied, in particular the spread of distance and blended learning. The statistical dynamics of the number of higher education institutions, higher education applicants and scientific and pedagogical workers in recent years is analyzed. The main factors of the reduction of personnel and student potential are identified, including migration processes, security risks and demographic trends. The problems of financial support for higher education institutions and the reduction of the share of state budget expenditures on education are revealed. The psychological burden on participants in the educational process and its impact on the quality of educational activities are analyzed. The process of relocation of higher education institutions and its consequences for the regional educational environment are analyzed. The cumulative impact of security, economic and

social factors on the functioning of the educational system is revealed. It is substantiated that modern challenges form new approaches to the management and organization of the educational process. The conclusion is made about the adaptive potential of the higher education system of Ukraine and its important role in the post-war reconstruction of the state.

Keywords: *educational losses, education financing, human capital, distance learning.*

З початком повномасштабної війни, освітній процес в Україні було на певний час призупинено та в подальшому відновлено в різних форматах, здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники опинились в різних умовах, освітня інфраструктура продовжує зазнавати руйнувань. Втім, з огляду на те, що війна продовжується, питання її впливу на систему вищої освіти України залишається актуальним та потребує поглибленого наукового вивчення [8, 17].

Війна, яка почалась у 2022 році призвела до радикальної зміни формату освітнього процесу у закладах вищої освіти України з очного на дистанційний. Разом з цим, вона спричинила низку нагальних проблем, які продовжуються всі роки війни, зокрема [7]:

- постійні обстріли спричиняють безпекові загрози та проблеми з психологічним благополуччям як викладачів, так і здобувачів вищої освіти;
- втрата та руйнування великої кількості закладів вищої освіти та проблеми з їхньою реконструкцією;
- виїзд науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти за кордон, та в інші внутрішні регіони України;
- зменшення фінансового державного забезпечення для всіх закладів вищої освіти в Україні;
- тимчасове вимушене переміщення ЗВО в інші, безпечні регіони держави;
- так звані «освітні втрати», які спричинені зниженням якості освітнього процесу, його уповільненням та тривалою адаптацією до навчання онлайн.

За статистичною інформацією, станом на 2024 рік, лише 21,6 % ЗВО навчаються у очному форматі. Тоді як, у змішаному – 55,3 %, а в дистанційному – 23,1 %. У розрізі макрорегіонів України, ситуацію з форматами навчання у ЗВО представлено на рисунку 1.

Відповідно, найбільша кількість ЗВО, освітній процес яких відбувається у дистанційному форматі знаходиться на Сході та Півдні України, а найменше – на Заході та Центрі. Такі тенденції пов'язані з нерівномірністю безпекового фактору по регіонах України [3].

Відповідно до проведених моніторингових досліджень, головними причинами вибору ЗВО дистанційного навчання стали: неналежний рівень

безпеки в регіонах; виїзд істотної кількості учасників освітнього процесу за кордон та постійні повітряні тривоги [1, 9].

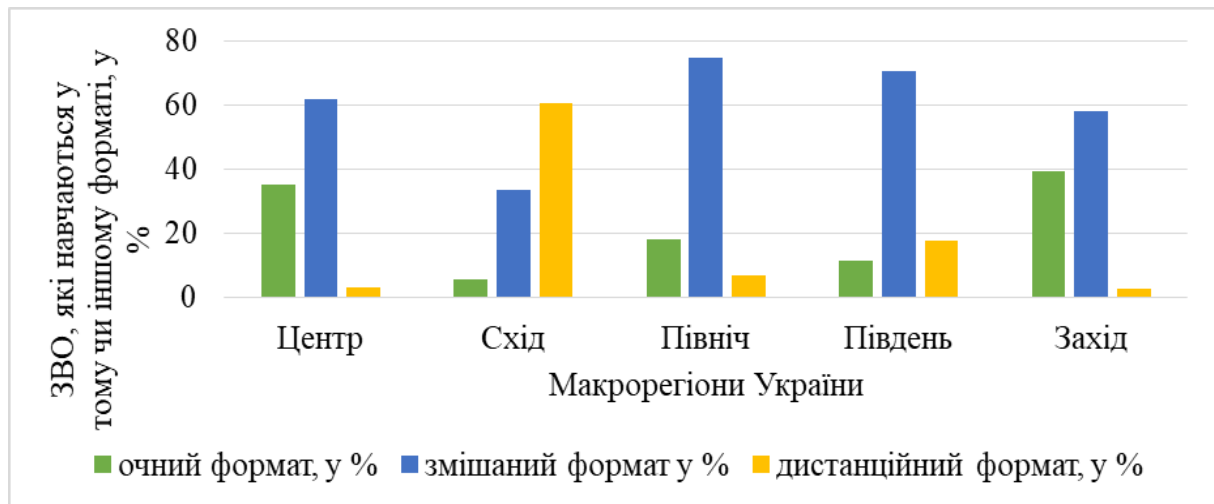

Рис. 1 – Формати навчання у закладах вищої освіти по макрорегіонах України станом на 2024 рік

Джерело: розроблено автором за [6, 12, 16]

Зазначимо, що наразі за різними оцінками світових організацій, учасники освітнього процесу в Україні, як викладачі, так і здобувачі вищої освіти зазнають великого психологічного тиску. Зокрема, за оцінками ВООЗ, кожен п'ятий учасник освітнього процесу, який знаходиться в зоні активних бойових дій має психологічні проблеми зі здоров'ям та оцінює свій стан як напружений [11]. Оцінка ЮНІСЕФ стверджує, що близько півтора мільйони дітей в Україні піддаються тривозі, психологічним розладам та депресії, які або вже є або через декілька років будуть здобувачами вищої освіти у ЗВО. У свою чергу, показники МОЗ України вказують на те, що станом на 2024 рік, в Україні психологічної допомоги потребує близько 15 млн. громадян, серед них і учасники освітнього процесу [14].

Безпековий фактор спричинив і до внутрішнього переміщення закладів вищої освіти. Зокрема, починаючи з 2014 року в різних регіонах України з огляду на безпековий фактор було переміщено 29 закладів вищої освіти та 64 відокремлених структурних підрозділи ЗВО [2].

Негативно війна вплинула і на кількість ЗВО, чисельність науково-педагогічних працівників та контингент здобувачів. Зазначимо, що з 2014 року до сьогодні, кількість ЗВО державної та приватної форм власності в Україні поступово зменшувалась (рис. 2). У 2024 – 2025 навчальному році їх кількість склала 265 одиниць, що на 60 % менше ніж у 2014 – 2015 навчальному році.

Рис. 2 – Динаміка кількості ЗВО в Україні
Джерело: розроблено автором за [4–5]

Зауважимо, що зменшенню кількості ЗВО в Україні сприяла низка причин, зокрема: їхнє припинення діяльності та об'єднання; окупація значної кількості території України та зменшення кількості абітурієнтів, пов'язане з міграціями та зниженням рівня народжуваності [15].

За період з 2014 по 2024 роки, зменшилась і кількість здобувачів вищої освіти у ЗВО (рис. 3). Так. У 2014 – 2015 роках їх кількість становила 1689226 осіб, а у 2023 – 2024 навчальному році 1148658. Відповідно, за останні 10 років їх кількість зменшилась на 32 %.

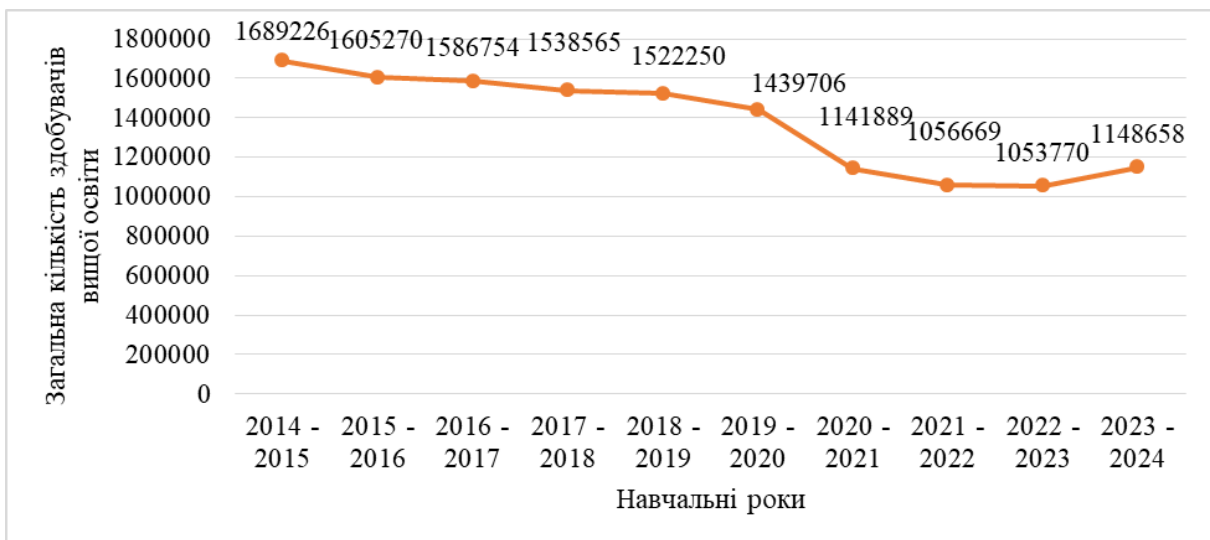

Рис. 3 – Динаміка кількості здобувачів вищої освіти в Україні
Джерело: розроблено автором за [4]

За статистичними показниками Світового банку, станом на травень 2022 року, 3840 науково-педагогічних працівників України виїхали за кордон. Також на кінець 2022 року 25000 освітня покинули межі України та близько 665000 здобувачів вищої освіти та учнів [16].

В Україні істотно зменшилася кількість науково-педагогічних, наукових та педагогічних працівників за період 2019 – 2024 роки (рис. 4). І це пов'язано не лише з війною, але й зі складністю здобуття наукових ступенів, зменшення кількості ЗВО та чисельності здобувачів вищої освіти та міграціями. З рис. 4. Видно, що з 2019 по 2024 роки кількість працівників наукового та педагогічного спрямування у ЗВО України поступово зменшувалась і за часовий проміжок скоротилась приблизно на 26,2 %.

Слід наголосити на тому, що в Україні навчається і значна кількість іноземних студентів, але з огляду на військовий стан, їх кількість також зменшилась (рис. 5). Зокрема це молодь з Азербайджану, Туреччини, Грузії, Китаю, Туркменістану, Нігерії, Марокко та Індії. З огляду, на те, що для іноземців в Україні порівняно легкий вступ, українська освіта є якісною, а українські дипломи визнаються в них у країнах, у довоєнний період ЗВО України їх приваблювали. Водночас, безпекова ситуація кардинально змінила наявну позитивну ситуацію з іноземцями. Крім безпекової ситуації, є ще низка чинників, які несприятливо вплинули на вступ іноземців, зокрема: посилення ролі посередників під час вступу; складний процес оформлення документів на вступ; складність процесу інтеграції у освітній процес [4].

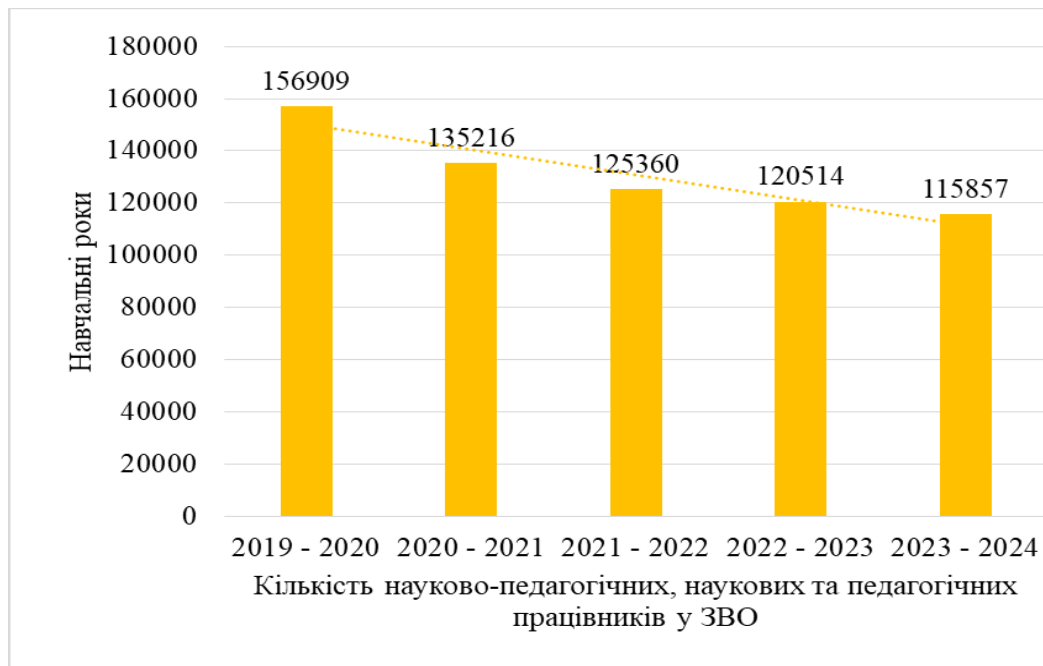

Рис. 4 – Динаміка кількості науково-педагогічних, наукових та педагогічних працівників у ЗВО України
Джерело: розроблено автором за [4]

Рис. 5 – Динаміка кількості здобувачів вищої освіти-іноземців, що навчаються у ЗВО України

Джерело: розроблено автором за [4]

Війна в Україні спричинила зменшення фінансування всіх секторів, у тому числі і освіти. Станом на 2022 рік, близько 20 % ЗВО України мали проблеми з виплатами заробітної плати, 27 % не у повному обсязі виплачували здобувачам вищої освіти стипендію та 30% ЗВО втратили дохід від контрактної форми навчання. За період з 2018 по 2023 роки скоротились і видатки зведеного бюджету на освіту, тенденцію можна побачити на рисунку 6.

Водночас частка видатків зведеного бюджету на освіту у загальних видатках скоротилась у декілька разів – у 2018 році вона становила 17 % а у 2023 році склала лише 7 % [13].

Рис. 6 – Динаміка видатків зведеного бюджету на освіту, млн грн

Джерело: розроблено автором за [10, 16]

Таким чином, війна в Україні стала фактором трансформації системи вищої освіти. Головні зміни полягають у трансформації форматів освітнього процесу, скороченні кількості закладів вищої освіти, зменшенні кількості здобувачів вищої освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, погіршенні фінансових та безпекових умов їх освітньої діяльності. Проведене дослідження показує, що безпекові ризики, високий рівень психологічного навантаження на учасників освітнього процесу, релокація ЗВО та дистанційний і змішаний формати навчання мають кумулятивний ефект, який негативно впливає на якість підготовки фахівців, академічну мотивацію та процеси соціалізації здобувачів вищої освіти. Статистичні дані свідчать про істотне скорочення кількісних показників системи вищої освіти, що в поєднанні з кадровими втратами та зниженням державного фінансування створює системні проблеми відтворення людського капіталу та наукового потенціалу України.

Зазначимо, що система вищої освіти України показує адаптаційний потенціал і може стати важливим фактором впливу на післявоєнне відновлення та європейську інтеграцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О., Савчук С., Шостак І. Змістово-технологічні аспекти організації дистанційного навчання в ЗВО в умовах воєнного стану. *Молодь і ринок*. 2024. № 6 (226). С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.307817>.
2. Батрак О. В., Тарасенко О. С. Особливості формування потенціалу закладів вищої освіти України в умовах війни та післявоєнному періоді. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <http://dx.doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-1>.
3. Васильченко Л., Шацька Н. Дистанційне (онлайн) навчання у закладах ЗСО: проблеми, виклики, рішення. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. № 10 (7). С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i7-003>.
4. Вища освіта України в умовах воєнного стану та широкомасштабної війни, післявоєнного відновлення: виклики та перспективи. *МОН України*. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/1_vynnyczkyj-sharov-bolonska-konferencziya-2024-11-07.pdf (дата звернення: 09.02.2026).
5. Губанова Т. О. Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 3. С. 23-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.03>.
6. Дашковська О., Коломоєць Г., Малечко Т., Погребняк В. Система вищої освіти України: час розвитку і протидії викликам війни. *Нові технології навчання*. 2025. № 99. С. 79-88. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.2025.99.08>.

7. Єрмакова С. С., Іванова О. С., Буренко М. С. Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття. *Академічні візії*. 2023. № 16. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7664976>.

8. Мельниченко С. Г. Дослідження сучасного стану, проблем та перспектив впровадження цілей сталого розвитку в освітній процес в Україні. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції: матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції з міжнародною участю* (Суми, 18 червня 2022 року). Суми: Сумський державний університет, 2022. С.143–146.

9. Мельниченко С. Г. Електронні ресурси та онлайн-освіта як інструменти розвитку науково-педагогічної компетентності викладачів. *Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку: Матеріали VII Всеукраїнської науково-методичної конференції*, Одеса, 6 –7 березня 2024 р./ОНЕУ, 2018. С. 184 –185.

10. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/> (дата звернення: 09.02.2026)

11. Новак Т. В., Ярошук М. В. Психологічний супровід учасників освітнього процесу в реаліях війни в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 17. С. 161-169. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.20>.

12. Результати моніторингового дослідження базових аспектів організації освітнього процесу (якості, безпеки та ресурсів) в закладах фахової передвищої та вищої освіти в умовах воєнного стану у 2024 році (I етап). *Державна служба якості освіти України*. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/Zvit_2024_I_etap_VO_FPO.pdf (дата звернення: 09.02.2026)

13. Славкова А. Фінансування освіти в Україні: реалії в умовах війни та перспективи повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2025. № 79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-18>.

14. Спіріна Т. П., Лехолетова М. М., Пінчук Є. О. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах. *Social Work and Education*. 2025. № 3 (12). С. 463-476. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.14.

15. Холявко Н. І., Самойлович А. Г. Концептуальна модель повоєнного відновлення прикордонних університетів України за концепцією сталого розвитку. *Економіка і організація управління*. 2025. № 3 (59). С. 107-122. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2025.3.10>.

16. Education: Impact of the War in Ukraine. World Bank. Analytical report. 2022. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/education-impact-war-ukrainemay-2022?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwjY64BhCaARIsAIfc7Yax8l1NLEkog7HXCEo2jRrc0eUmGxW9J4qdiQqohfQjfkmlwQqHLSgsaAgaSEALw_wcB (date of application: 09.02.2026).

17. Honcharova O. V., Burhaz M. I., Melnychenko S. H. Tiligul estuary: an object of a research platform for masters of aquatic bioresources and aquaculture in

southern Ukraine. *Водні біоресурси та аквакультура*. 2025. № 2 (18). С. 180 – 190. DOI: <https://doi.org/10.32782/wba.2025.2.10>.

УДК 101:378:37.014(477)

Надія ПЕНЬКОВСЬКА,
кандидат політичних наук
ORCID: 0009-0002-3658-2260
*ВСП «Фаховий коледж нафтогазових технологій,
інженерії та інфраструктури сервісу» Одеського
національного технологічного університету,
м. Одеса, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ЯК МЕТАНАУКА ТА КРИЗА СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ І УКРАЇНСЬКІ ОСВІТНІ РЕФОРМИ

У статті здійснено аналіз сучасної кризи університету як інституції знання крізь призму втрати філософської рефлексії – метарівня, що історично забезпечував єдність науки та освіти. Філософія розглядається не як окрема дисципліна, а як метанаука, що формує методологічні та епістемологічні підстави наукового пізнання. Показано, що глобальні трансформації університету, пов'язані з гіперспеціалізацією, менеджеріалізацією та комерціалізацією, у поєднанні з українськими освітніми реформами призводять до формалізації наукової діяльності та послаблення її інтелектуальної місії. На прикладі ключових реформ Міністерства освіти і науки України виявлено розрив між інституційними змінами та культурно-філософськими засадами університету.

Ключові слова: *філософія науки, університет, метанаука, освітні реформи, PhD, академічна культура.*

Nadiya PENKOVSKA,
PhD in Political Science
ORCID: 0009-0002-3658-2260
*Professional College of Oil and Gas Technologies,
Engineering and Service Infrastructure,
Odessa National Technical University,
Odessa, Ukraine*

<i>Аліна КРИШТАЛЬ, Ірина ВЛАСЕНКО</i> МЕДИТАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ПРОЛОНГОВАНОГО СТРЕСУ	471
<i>Людмила ЛАЗОРЕНКО, Валентина ПОДЛЕСНА</i> УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	480
<i>Андрій ЛИТВИН</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ З ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ	488
<i>Ольга МАЛЬЦЕВА</i> СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИСЦИПЛІНИ «ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 10 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ».....	496
<i>Софія МЕЛЬНИЧЕНКО</i> ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТАТИСТИЧНИЙ ТА АНАЛІТИЧНИЙ ВИМІР.....	508
<i>Надія ПЕНЬКОВСЬКА</i> ФІЛОСОФІЯ ЯК МЕТАНАУКА ТА КРИЗА СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ І УКРАЇНСЬКІ ОСВІТНІ РЕФОРМИ.....	517
<i>Валентина ПОДЛЕСНА, Людмила ЛАЗОРЕНКО</i> КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕРСОНАЛУ ДСНС УКРАЇНИ ІЗ ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ У ПУНКТАХ НЕЗЛАМНОСТІ (ЗИМА 2026 РОКУ).....	526
<i>Ольга РИЖЧЕНКО</i> РОЛЬ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ СИСТЕМИ ДСНС УКРАЇНИ.....	535
<i>Валентина СПІВАЧУК, Світлана БІЛЕНЬКА, Оксана МАЗУРКЕВИЧ</i> СУЧАСНИЙ УРОК: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ЗНАХІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ	543
<i>Ольга ТИЩЕНКО</i> ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	551
<i>Олена ТУПКО, Ірина БУЖИНА</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	559
<i>Віталій УНДІР, Роман ШУСТИК, Руслана КОНОЩУК</i> ЦИФРОВИЙ ЕТИКЕТ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ ОНЛАЙН-ОСВІТИ	566